

Enikő Csukovits

HUNGARY AND THE HUNGARIANS

Western Europe's View in the Middle Ages

(Viella Historical Research 11.)

Viella, Roma 2018. 233 oldal

Csukovits Enikőt, az MTA Történettudományi Intézetének tudományos tanácsadóját – aki kutatásai során a középkori Európa zarándokútjain megforduló magyaroknak (Középkori magyar zarándokok. Bp. 2003.) vagy az Anjou-dinasztia magyarországi uralmának (Az Anjouk Magyarországon I. I. Károly és uralkodása [1301–1342]. Bp. 2012.) is figyelmet szentelt – a bemutatandó kötet előszavában megfogalmazott vallomása (12.) szerint hosszú időn át foglalkoztatta az a kérdés, vajon hogyan gondolkodott a nyugati világ a Magyar Királyságról és annak népeiről. A magyarok európai megítélése iránt érdeklődő vizsgálatok a hazai középkorkutatásban korántsem új keletűek. Míg azonban a 20. század első felében főként irodalomtörténészek fordultak a téma felé – Eckhardt Sándor a francia hősi énekek: a *chanson de geste*-ek magyar említéseit vagy a magyar származású alakok köré szőtt középkori regényeket vette elsősorban górcső alá (De Sicambria à Sans-Souci. Histoires et légendes franco-hongroises. Paris 1943.) –, addig a legújabb időkig kevés kísérlet történt arra, hogy a szigorú értelemben vett irodalmi szövegek mellett egyéb forrástípusok bevonásával is szülessenek hasonló elemzések. A magyar adatokban gazdag külhoni elbeszélő kútfők művelődéstörténeti felhasználásának lehetőségét, a külföldön formálódó magyar-kép iránti érdeklődés megélénkülését az utóbbi évtizedekben nem csupán a *Korall* folyóirat 2009. évi különszámának írásai jelzik – a tanulmányok középpontjában a Magyar Királyság európai ábrázolása áll –, de két monografikus feldolgozás is. Csernus Sándor a francia (A középkori francia nyelvű történetírás és Magyarország [13–15. század]. Bp. 1999.), Radek Tünde a német (Das Ungarnbild in der deutschsprachigen Historiographie des Mittelalters. Frankfurt am Main 2008.) nyelvű történetírás magyar említéseit vallatóra fogva tette fel a kérdést, vajon hogyan vélekedtek a Kárpát-medence országaról és lakóiról a birodalmi vagy a Rajnán túli területeken. A részeredményeket felvonultató, az egyes forrásokra és forráscsoportokra koncentrált elemzések után hiánypótló munkaként készült el Csukovits Enikő vállalkozása – a szerző 2014-ben megvédett akadémiai nagydoktori értekezése –, amely a téma élvezetes stílusban előadott összefoglalását nyújtja.

A monográfia négy évvel ezelőtti magyar nyelvű megjelenését (Magyarországról és a magyarokról. Nyugat-Európa magyar-képe a középkorban. Bp. 2015.) követően a római Viella Kiadó gondozásában angol nyelven is napvilágot látott a külföldi közönség számára átdolgozott változat. A magyar nyelvű kiadáshoz képest egyetlen főbb szerkezeti változást figyelhetünk meg. Az idegen nyelvű kötetből elmarad az eredeti feldolgozás azon fejezete, amely azt foglalja össze, milyen módon jutott földrajzi ismereteinek birtokába a középkori Nyugat-Európa. Míg a magyar publikum számára Csukovits Enikő lényegesnek tartotta összegezni a nemzetközi szakirodalomnak a középkori földrajzi világnép formálódásával kapcsolatos eredményeit – ily módon kontextusba helyezve olvasóját, mielőtt a tárgyalása középpontjában álló probléma bemutatására rátért volna –, addig az angol nyelvű változat olvasójától azt remélheti, hogy a kérdéskör könyvtárnyi irodalmában tájékozott, vagy az ismereteknek könnyedén utána tud járni.

Ahogy azt a szerző előjáróban megfogalmazza, könyvében műfaji, földrajzi vagy kronológiai szűkítés alkalmazása nélkül kívánta körbejárni azt a kérdést, hogy hogyan gondolkodott a nyugati világ Magyarországról a középkor évszázadaiban. Célja az volt, hogy témáját

minél szélesebb forrásbázis alapján a a lehető legátfogóbban mutassa be. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az *Occidens* fogalma Csukovits interpretációjában nem felel meg a latin rítusú kereszténység teljes területének. Mivel a 14. század elején készült geográfiai–politikai traktátus, a Magyarországnak kitüntetett figyelmet szentelő *Descriptio Europae Orientalis* a kontinens keleti térségéhez sorolja Cseh- és Lengyelországot, utóbbi államok kívül rekednek a vizsgálat keretein. A kötet a magyarok 9. századi európai feltűnésétől a középkori Magyar Királyság 16. század eleji alkonyáig sorakoztat példákat arra, hogy a Kárpát-medence határain kívül hogyan tekintettek arra a népre, amely előbb pusztító portyázásaival, utóbb a törökkel szembeni helytállásával szerzett hírnevet magának. A források, amelyek mentén a szerző a gondolatmenetét felépíti, széles műfaji skálán mozognak. Bár a történeti irodalom termékei – a kalandozókat említő évkönyvek vagy a magyar történelem egyes fordulatairól tudósító krónikák és *gesták* – kétségkívül túlsúlyban vannak, Csukovits az általa feltett kérdések megválaszolásához sokszínű anyagot válogatott egybe. A munka egyes fejezeteiben éppúgy találkozhatunk a magyar hősokeket mesés színezetben megjelenítő francia regénnyel vagy itáliai novellával, mint az *Ungariát* is feltüntetett világtérképpel, a 14. század eleji magyar államnak szerepet juttató keresztes tervvel, a Nagy Lajos külpolitikai szerepvállalásához adalékot szolgáltató diplomáciai levéllel és a sorsfordító mohácsi csata előestéjén íródott velleencei követjelentéssel.

A feldolgozás célkitűzéseit ismertető rövid bevezetést követően a szerző két (a munka lezárásának szánt fejezetekkel együtt három) nagyobb egységben tárja olvasója elé vizsgálódásának eredményeit. Az első egység (amelynek az 1. fejezet felel meg, 13–68.) azt vizsgálja, vajon a magyarok Kárpát-medencei államáról, egy távoli országról hogyan nyerhettek információkat a határokon túl. Csukovits hangsúlyozza, a külhoni forrásanyagban a magyarok elsősorban akkor bukkannak fel, amikor valamely európai néppel közvetlen kontaktusba kerülnek. Korántsem véletlen tehát, hogy a krónikák vagy évkönyvek nagy gyakorisággal szerepeltetik a 10. században a nyugati területeket sújtó portyázásokat és a magyar uralkodók külhoni hadjáratait: utóbbiak sorában a szerző külön is kiemeli II. András részvételét az 1217–1219. évi szentföldi vállalkozásban vagy Nagy Lajos kísérleteit a nápolyi trón megszerzésére. Ugyancsak bőséggel nyerhettek ismereteket az országról azok a zarándokok vagy keresztes lovagok, akik Palesztinába igyekezve a szárazföldi útvonalat választották, de színes beszámolók maradtak ránk a 15. századi királyi udvarban megforduló követek tollából is. Jellemző a magyar vonatkozású események rendszeres feltűnése a Kárpát-medencével szomszédos területek forrásanyagában – így a Babenberg-örökségért vívott cseh–magyar küzdelemről vagy a Hunyadi Mátyás határ menti háborúiról is részletesen tudósító osztrák krónikástradícióban. Közvetlen kapcsolatok híján azonban csupán a különös horderővel bíró magyarországi történések tarthattak számot a „nemzetközi” figyelemre. A szerző *A the literature of fear (A félelem irodalma)* címet viselő alfejezetben mutatja be, hogyan láttatják forrásaink a tatárjárás pusztításait elsenvedő államot vagy a növekvő török fenyegetéssel szemben helytállni próbáló késő középkori királyságot. Csukovits Enikő tematikus bontást alkalmazva, az információáramlás lehetséges útvonalai szerinti csoportosításban nyújt olvasója számára áttekinthetést azokról a lépésekről, amelyek Nyugat-Európát a magyarok megismeréséhez közelebb vitték. A különféle szövegekből példákat válogató szemle egyúttal arra is kiválóan alkalmas, hogy felvillantsa annak a forrásbázisnak a gazdagságát, amely a magyarságképi vizsgálatok számára kiindulópontul szolgálhat.

Azt, hogy ez a változatos anyag hogyan árulkodik a magyarok európai megítéléséről és a magyar-kép formálódásáról, a szerző a monográfia második nagyobb egységét adó esettanulmány-füzérben (2–5. fejezet) tárja elénk. Az egy-egy jellegzetes forrás vagy forráscsoport vizsgálatán alapuló tizenhárom elemzés négy nagyobb téma köré csoportosul. Az elsősorban

a 14–15. századi Magyarországra és magyarságra koncentrááló mélyfúrások során Csukovits Enikót az érdeklő, milyen helyet foglalt el a Magyar Királyság Európában (69–87.), hogyan tekintettek Nyugaton a magyar uralkodókra (89–118.), milyen kép alakult ki az ellenfélben a magyar hadseregről (119–152.), és miféle vélekedések születtek Európában a Kárpát-medence népeiről (153–166.). Matteo Bandello Mátyás király udvarában játszódó novellája, Aeneas Sylvius Piccolomini Luxemburgi Zsigmondról festett portréja, a velencei–magyar konfliktusok történetét elbeszélő krónikák, a különféle népek karakterét megjelenítő sztereotípiakatalógusok vagy a hazai történeti kutatásban eddig elhanyagolt *mappa mundi* – hogy csupán néhány példát ragadjunk ki a faggatóra vont kútfők sorából – más és más nézőpontból világítják meg annak kérdését, vajon mit tudhattak (vagy vélhettek tudni) az országról, annak uralkodójáról, illetve népéről a Kárpát-medencétől távol eső területeken.

A munka utolsó két fejezetét a szerző összegzésnek szánja. Hangsúlyozza, a nyugat-európai magyar-képhez mozaikokat szolgáltató források közül nem feltétlenül azok a szövegek tettek szert a saját korukban a legnagyobb népszerűsége, amelyek napjaink történésze számára a legtöbb adalékot kínálják: a Nagy Lajos itáliai hadjáratainak részletes históriáját megéneklő apuliai jegyző, Domenico da Gravina krónikája például hosszú időre feledésbe merült, hogy azután a 18. századi forráskutatás fedezze fel újra. Érdekes kérdésfeltevés tehát – s ezt mutatja be a munka hatodik fejezete (167–180.) –, hogy milyen információkat találhatott a magyarokról tájékozódni kívánó olvasó a késő középkor két kiemelkedő könyvtárában: a kereszties eszme iránt fogékony, a Kelet iránt különös érdeklődést tanúsító burgundiai hercegek gazdag bibliotékájában és a 16. századi Magyarországon működő Hans Dernschwam beszercebányai gyűjteményében. Talán nem kell meglepődnünk azon, hogy míg az előbbi könyvtárban csupán az utazóirodalom elszórt megjegyzései szolgáltathattak némi adalékot a témához, addig a Fuggerek szolgálatában álló humanistának – nem csekély mértékben a könyvnyomtatás feltalálásának is köszönhetően – már jelentős földrajzi és népismereti tudásanyag állt a rendelkezésére. A konklúzió (7. fejezet, 181–188.) végül arra mutat rá, hogy a forrásokból élénk rajzolódó magyarságkép igencsak töredékes. Bár akad példa meglepően jól értesült szerzőkre, általánosságban elmondható, hogy a távoli magyar államról a nyugati világ – különösen a török európai feltűnését megelőzően – vajmi kevés konkrét ismerettel rendelkezett. Ha mégis jellemeznünk kell az ország és a nép külhoni megítélését, úgy fogalmazhatunk – vonja meg vizsgálatait mérlegét Csukovits –, hogy kútfőink a magyarok vonatkozásában időnként jelentkező pejoratív jelzők mellett is egyértelműen gazdag és erős királyságként látják a Kárpát-medencei országot.

A munkához csatolt függelékek a Magyarországot feltüntetető *mappa mundi* jegyzékét (189–191.) és a Dernschwam könyvtárában fellelhető geográfiai tárgyú munkák listáját (193–196.) közlik. A kötetet bőséges irodalomjegyzék (197–223.), valamint földrajzinév- és személynévmutató (225–233.) zárja le.

A szövegek egy része, amelyekre Csukovits munkája támaszkodik, régóta ismertek a magyar középkorkutatás előtt. Gombos F. Albin három vaskos kötetben publikálta a külhoni elbeszélő forrásokban a kalandozások koráról és az Árpád-kori Magyarországról fellelhető értesüléseket (*Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendunt ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC. I–III.* Ed. Albinus Franciscus Gombos. Bp. 1937–1938.). Bár a 14–15. századi magyar történelem vonatkozásában hasonló repertórium nem készült, az Anjou-, a Zsigmond- vagy éppen a Hunyadi-kor kapcsán adalékokat szolgáltató fontosabb narratív kútfőket (ha a forráskritikai vizsgálatok hiányoznak is) kiaknázta a politikátörténet. Csukovits Enikő köteté arra tesz kísérletet, hogy a krónikák és *gesták* magyar említéseit az eseménytörténeti megközelítéstől eltérő aspektusból: művelődéstörténeti szempontból értékelje. A vizsgálat azonban nem szűkül le

a nyugat-európai történetírás termékeire: az ezek nyomán adódó megfigyeléseket a szerző az egyéb forrástípusok tanulmányozása révén levonható következtetésekkel is összeveti. Külön érdeme a munkának, hogy a szerző a magyarokat említő forráshelyeket sosem önmagukban, hanem az elemzésre választott mű egészén belül, a szöveg műfaját, szerzőjének látásmódját is figyelembe véve értelmezi. Amellett, hogy szól arról, milyen ítélet bontakozik ki a megfelelő passzusokból a népet vagy az országot illetően, foglalkozik az egyes források recepciójával, a kortársakra gyakorolt hatásával is: olvasója figyelmét rendszeresen felhívja arra, hogy az adott beszámoló milyen széles körben vált ismertté a középkorban.

A szerző az eredeti feldolgozás előszavában is hangsúlyozta, hogy témaválasztásával illeszkedni kívánt azoknak a nemzetközi vizsgálatoknak a sorába, amelyek a különféle népek egymásról szerzett ismereteinek, egymásról alkotott véleményeinek a feltárására irányulnak. A nyugat-európai magyarságképről készült áttekintés az összehasonlító elemzésekre vállalkozók számára is haszonnal forgatható olvasmánynak bizonyulhat, így különösen szerencsés, hogy az eredmények már a külföldi történészközönség számára is hozzáférhetővé váltak.

Csákó Judit

TRIANON ARCAI

Naplók, visszaemlékezések, levelek

Szerk. Kunt Gergely – L. Balogh Béni – Schmidt Anikó

Libri, Bp. 2018. 467 oldal

Az első világháború és a békeszerződések századik évfordulója eddig nem hozott dömpinget a könyvpiacra, az érdeklődést azonban kétségkívül növelte – remélhetőleg a fiatalabbak körében is. Kívánatos, hogy a magyarok történelmében oly tragikus fordulatot hozó trianoni békeszerződés közelgő centenáriuma ne az önsajnálattal és a bűnbakkeresés új hullámát generálja, hanem az önismeret és nemzetközi kitekintés erősödését. Szembe kell nézni a ténnyel, hogy ami a magyarság számára páratlan, Moháccsal vetekedő tragédia, az szomszédaink számára váratlan nagyságú siker, ahogy ezt a nagyszabású romániai ünneplés is mutatta.

A magyar történészek – korábban L. Nagy Zsuzsa és Ormos Mária, újabban pedig Romsics Ignác, Zeidler Miklós és Ablonczy Balázs – a béke történetével kapcsolatban minden lényeges kérdést megválasztak, és a külföldön újabban megjelent tudományos munkák, például Margaret MacMilláné, sem hoztak eltérő eredményeket. Közös jellemzője volt a szakirodalomnak a diplomáciatörténeti megközelítés és a politikai szereplők előtérbe állítása. A jelen válogatás érdeme, hogy „alulnézetben”, a katonai és politikai döntések következményeit átélő emberek szemszögéből mutatja be, mit jelentett a magyarok és a történelmi ország nemzeti kisebbségei számára átélni az összeomlást, az idegen hadseregek bevonulását, majd alkalmazkodni az új hatalomhoz, annak nyelvéhez és türelmetlen, ellenséges viselkedéséhez. Nemcsak a hivatásos történészek, de a remélt széles olvasóközönség, a határon túlra kerültek sorsát empátiával figyelők számára is tanulságos a Trianon emberi arcát, az eddig magán- vagy közgyűjteményekben lappangó naplórészleteket, félvitalos helyi dokumentumokat és néhány visszaemlékezést bemutató könyv elolvasása.

A közölt írások szerzői a társadalom széles spektrumát képviselik: van köztük egyházi vezető, korábbi főispán, arisztokrata feleség, hivatalnok, újságíró, tanítónő, tudós, ügyvéd, diplomata, csángó gazdaember. Szokatlan, de nagyon helyénvaló döntés volt három